

OSMANLI MİMARİSİNDE ZARİF BİR YAZI: TA'LİK
AN ELEGANT WRITING STYLE IN OTTOMAN ARCHITECTURE: TA'LİK

Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi /Türkiye
aliye.yilmaz@batman.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0001-8542-1581>

ÖZET

Hat sanatı yıllardan beri usta ve öğrenci ilişkisi içerisinde ilerlemiş Arap yazısının en güzel halidir. Hüsn-i hat güzel yazı manasına gelmekte olup yıllar boyunca birçok çeşidi geliştirilmiştir. İlk yazı tipi olan *makili* yazı Arabistan'dan başlayıp İran'da gelişmiş ve Osmanlı'da zirveye ulaşmıştır. Ta'lik yazı İran'da doğmuş ve Fatih döneminde sanatkarlar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlanmıştır. Rika ve tevki yazılarından gelişmiş olan bu yazı *asılmak*, *askıya alınmak* manasına gelmektedir. Ta'lik yazı özellikle ince hatları, harflerin hafif eğik uçarcasına yazılması girift kompozisyon kullanılmaması nedeniyle zarif bir görüntü oluşturmaktadır. Osmanlı'da özellikle 18. ve 19. yy.da celi ta'lik konusunda cami, çeşme, mezar taşı, nişantaşı, levha gibi birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Ta'lik yazının özellikle iri harflerle yazılan celi ta'lik biçimi Osmanlı 19. yy. levha ve kitabelerinde sülüs hatla birlikte en sık kullanılan yazı çeşididir. Kitabelerde düz yazı olarak yazılan bu yazı türü bazı kitabelerde eğri yazı veya daire bir yazı olarak da kullanılmıştır. Ta'lik yazıyı yazanlara *nuşi*, yazdıkları metinlere ise *inşa* denilmektedir Osmanlı'daki en önemli temsilcisi Yesari Mehmet Esat Efendi ve bu konuda yetiştirdiği Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'dir. Özellikle Yesaridezade Mustafa İzzet Efendi'nin yetiştirdiği öğrenciler İstanbul'da bir çok yapı ve taşta ta'lik yazının en güzel örneklerini naksetmişlerdir. Bu çalışmada ta'lik yazının özellikle İstanbul'daki örneklerde kullanımıyla ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hat Sanatı, Mimari, Yazı

ABSTRACT

The art of calligraphy is considered one of the most beautiful forms of Arabic writing, with a history shaped through a master-student tradition passed down over time. *Hüsn-i hat* refers to beautiful styles of writing that have been developed through the years. The first style of writing, *maqili*, began in Saudi Arabia and was further developed in Iran, reaching its peak in the Ottoman Empire. Another style that emerged in Iran, *ta'lik*, was used by calligraphers during the reign of Fatih Sultan Mehmed in the Ottoman Empire. This style developed from *rika* and *tevki* styles, meaning "to be hanged/suspended". *Ta'lik* writing has an elegant appearance due to its fine lines, the slightly slanted, and seemingly flying writing of the letters, and lacks intricate composition. Examples of *celi ta'lik* writing can be seen in many places, such as mosques, fountains, tombstones, target/range stones (stone steles on which shooting competitors' names, the longest distances, and dates were noted), and plates during the Ottoman Empire, especially in the 18th and 19th centuries. The *celi ta'lik*, characterized by especially large letters, was the most widely used form of calligraphy along with the *sülüs* in plates and inscriptions in the Ottoman 19th century. Written as a plain script in inscriptions, *ta'lik* was also used as curved or circular forms in certain inscriptions. Those who wrote *ta'lik* are called *nuşi*, and the texts they wrote are called *inşa*. The most prominent representative of this writing style in the Ottoman Empire was Yesari Mehmet Esat Efendi, with his student,

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi, also becoming a prominent figure in the field. The students trained by Yesaridezade Mustafa İzzet Efendi engraved the most beautiful examples of *ta'lik*, writing on many buildings and stones throughout Istanbul. This study examines the use of *ta'lik* writing, especially looking at the examples in Istanbul.

Keywords: Ottoman, architecture, calligraphy, writing

1.GİRİŞ

Hüsn-i hat güzel yazı manasında kullanılan hat yazısının belli kural ve ölçülerle bir sanata dönüşmesi halidir. Hüsn-ü hattın en iyi yazıldığı yer ise Osmanlı topraklarıdır. Hatta bu konuda önemli bir söz de bulunmaktadır. *Kur'an Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu ve İstanbul'da yazıldı*, şeklindedir (Mert, 1977: 63). Hat sanatının en önemli sanatçıları İstanbul'da yetişmiş olup hem İstanbul'da hem de Anadolu'nun birçok bölgesinde önemli eserler vermişlerdir.

Hat sanatında ilkyazı tipi ma'kili yazı olup köşeli hatlarıyla kolay yazılmıştır. Ma'kili yazıdan gelişen kufi yazı da hem dairevi hem de düz hatlardan oluşmaktadır (Ülker, 1987: 11). Kufi yazı öncelikle Mekke'de *mekki*, Medine'de *medeni* ismini alarak yeni yayıldığı bölgelerde yeni isimler almıştır. Kufe şehrinin merkez yapılmasıyla birlikte *kufi* adını alıp burada geliştirilmiştir. Son şeklini Kufe'de alan yazı artık yeni yayıldığı bölgelerde kufi adı ile anılmaya devam etmiştir. Kufi yazıdan gelişen aklam-ı sittenin kullanımı yaygınlaşınca kufi yazı yavaş yavaş azalmış ve 16. yy.da neredeyse hiç kullanılmamaya başlanmıştır (Alpaslan 2009:29). Hat sanatında önceleri 12 adet yazı daha olup bunlar; kalem-i sicillat, kalem-i dibac, kalem-i tomar-ı kebir, kalem-i sülüseyn, kalem-i zenbur, kalem-i müfettah, kalem-i hurrem, kalem-i mütemirat, kalem-i uhud, kalem-i kasas, kalem-i muammat, kalem-i eş'ardır (Ülker,1987: 11,12). Bu yazılara daha sonra farklı yazı tipleri eklenmiş 36 yazı çeşidine ulaşmıştır¹. Yıllar içinde sadece 6 yazı çeşidi sanatkarlar tarafından yazılmaya devam edilmiştir. Aklam-ı sitte denilen yazılar; muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rikadan oluşmaktadır. Yazı türlerinin her birinin oran orantısı ve görünümünde farklılıklar bulunmaktadır (Ülker, 1987: 11-12; Alpaslan, 2009: 33).

Aklam-ı sitte yazılarından olan tevki ve rikadan geliştirilen ta'lik yazı asmak, asılmak anlamına gelmektedir. Harelerin şekli kıvrangıç kanatlarının uçuşundaki haline benzerken zarafetiyle uzun yıllar kullanılmıştır. Yazı çeşidi ilk çıktığında nesh-i ta'lik şeklinde kullanılmış ancak daha sonra nesta'lik ve Osmanlı da ise *ta'lik* ismini almıştır. Ta'lik yazı İran'da Tebrizli Mir Ali'nin (ö.1446) geliştirmesiyle başlayan yolculuğu Safeviler döneminde İran'da İmad tarafından zirveye ulaştırılmıştır. Bu aşamadan sonra diğer İslam ülkelerine yayılan ta'lik yazı özellikle Fatih devrinde İran'dan gelen sanatkarlarla Osmanlı'da da kullanılmaya başlanmıştır. (Alpaslan, 2009: 38-39; Özcan, 2009:137)

2. TALİK YAZI

Sözlükteki anlamı *asılmak* veya *askıya alınmak* olan ta'lik yazı ilk olarak İran'da bulunmuş olup *tevki* ve *rika* yazılarından geliştirilmiştir. Asıl ismi *nesh ta'lik* olan yazının İran'da ve İran dışındaki ülkelerde ta'lik yazı adıyla anılmıştır. Bu yazı tarzına bakıldığında geniş kavisli, yatay olarak veya asıl bir görüntüsü olmaktadır. Yazının isminin buradan

¹ Tomar, celil, mecmu, riyâşi, sülüseyn, nısf, sülüs, havleci, müselsel, gubarü'l-hilye, müamerat, muhdes, müdmec, muhakkak, rik'a, reyhan, tevaki, nesih, mensür, mukterin., havaşi, eş'ar, lü'lüi, hafif-i sülüs, kalem-i müsahif, miftah-ı nesih, gubar, uhud, mahüve muhakkak (muhakkakımsı) muallak, muhaffef, mürsel, mebsut, mukavver, müzevveç, müfettah, muammat (Ülker,1987: 11,12).

geldiği “ta’lik-i kadim” ile ta’lik-ı asıl isimleriyle de anıldığı bilinmektedir. Bu yazı özellikle 13. yy.dan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ta’lik yazanlara *nuşi*, yazdıkları metinlere de *inşa* denilmiştir. İran’da ortaya çıkan bu yazı türü *acem yazısı* olarak da bilinmektedir. Ta’likin yazım özelliği hızlı yazılması, harflerin iç içe oturduğu ve birleşmeyen harflerin birleştiği nokta ve hareketlerin yer yer konulmasıdır. Bu özellikleriyle resmi evraklarda da tercih edilmekteydi. Ta’lik yazının estetik anlamda son kısımları bükülerek yukarı doğru yükselmekte ve harfleri uzun kıvrımlarla sonlandırılmaktadır. İran kaynaklarında ta’lik yazının bulunmasını ve gelişmesini sağlayan en önemli isimleri Hacı Tac Selman-ı İsfahani (ö. 1491) Abdülhay Münşi Esterabadi (ö.1501)dir. Ta’lik yazıyı en iyi seviyeye getiren kişinin İhtiyarüddin Münşi olduğu (ö.1582) düşünülmektedir (Boydaş, 1994, 91; Derman, 2010: 507; Yıldız, 2012: 59).

Ta’lik yazının Osmanlıya gelmesi 15. yy.da Akkoyunların Otlukbeli savaşında (1473) Osmanlı’ya yenilmesiyle olmuştur. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın sarayındaki sanatkarlar İstanbul’a getirilmiştir. Hat sanatkarları ta’lik yazıyı saray sanatkarlarına öğreterek yaygınlaşmasını sağlamıştır. Osmanlı da ta’lik yazıyı kullanan ilk kişi hattat Seyyidi Muhammed Münşi(ö.1477)’dir. Kendisinin Şehabeddin Es-Sühreverdi’ye ait Hikmetü’l-İşrak (TSMK nr 326) adlı eseri günümüze ulaşmıştır. (Derman, 2010: 508)

Fatih Sultan Mehmet İstanbul’un fethinden sonra İstanbul’u başkent yapmış ve burada yeni bir kültür sanat merkezi kurmayı planlamıştır. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmet, dönemin önemli sanatkarlarını, hattatlarını İstanbul’a getirmiştir. İmad’ın ta’lik yazıdaki mahareti diğer hattatların da dikkatini çekmiştir. Öğrencisi Derviş Abdi İstanbul’a Sultan IV. Murad (1623-1640) zamanında gelerek Şahname’yi yazmıştır. Diğer önemli bir hattat ise Derviş Abdi’nin öğrencisi olan Tophaneli Mahmud’(1669)dur. Ta’lik yazının yerelleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu isimler dışında Osmanlı da ta’lik yazıyı öğrenip geliştirip mühim eserler veren hattatlar şunlardır: Siyahi Ahmed Efendi (1687), Durmuşzade Ahmed (1716), İsmail Refik (1754), Dedeade (1759), Veliyyüddin (1768), Katibzade Mehmed Refi’ (1769), Yesari Mehmed -Esad (1798), Mehmed Emin (1809), Arapzade Sadullah (1843)’tır. Ancak ta’lik yazının önemli yerlere gelmesini sağlayan kişi Yesari Mehmed Es’ad’dır. (Özcan, 2009;143; Alpaslan,2012:160-172).

19. yy.dan itibaren ta’lik yazıda bir değişme ve farklı bir gelişme olmuştur. Yesari Mehmed Esad Efendi’nin oğlu Yesarizade Mustafa İzzet Efendi İstanbul’da doğmuş olup bazı kaynaklara göre doğum yılı 1776’dır. Yesarizade Mustafa İzzet Efendibabasından ta’lik yazıyı en iyi şekilde öğrenmiş ve icazet almıştır. Aynı zamanda dönemin meşhur hattatlarından olan Hırka-i Şerif Şeyhi Osman el- Uveysi Efendi ve Mehmed Emin Efendi de kendisine icazet vermiştir. Babasının ölümünden sonra ta’lik yazıda kendi üslubunu oluşturmuş ve yazıyı daha estetik bir görünüme kavuşturmuştur (Alpaslan,2012:173-174; Özcan,2009:147-148). Yesarizade mektep olarak kabul edilen üslubunu 1815 ten itibaren icra etmeye başlamış ve 1824’ten itibaren özellikle celi ta’lik konusunda hat sanatının zirvesine ulaşmıştır. Hat üstadının özellikle dairevi satırlı kitabelerde yazı üslubu ta’lik yazının zarafetiyle birlikte estetik bir görünüme kavuşmuştur. Bilinen en eski kitabesi Tersane-i Amire (1794) kitabesidir. Bunun dışında Eyüp’te Şah Sultan Sebili (1800), Bayazıt Yangın Kulesi (1828), Eminönü Hidayet Camii (1814), Nusretiye Sebili (1826), Galata Mevlevihanesi, Sümül Efendi Camii, Selimiye Tekkesi (1835), Arnavutköy Teşvikiye Camii (1838), eserlerin kitabelerinde hattatın imzası bulunmaktadır (Derman, 2020: 307,308).

Yesari Mustafa İzzet’in yetiştirdiği ve ta’lik yazıya emek veren önemli eserler icra etmiş hattatlar arasında Kıbrısizade İsmail Hakkı Efendi (1862) Ali Haydar Bey (1870), Kazasker Mustafa İzzet (1876), Çarşambalı Hacı Arif (1892), Abdülfettah (1896), Sami (1912), Nazif Bey (1913) gibi önemli hattatlar bulunmaktadır. Ayrıca Cumhuriyetin ilanından

sonra Hulusi Yazgan (1940), Necmeddin Okyay (1976) Hamid Aytaç (1982) gibi ustalar ve bunların öğrencileriyle ta'lik yazı adına önemli eserler verilmiştir (Alpaslan,2012:176-186; Tüfekçioğlu,2009:71). 23 Haziran 1849 yılında vefat eden Yesarizade Mustafa İzzet'in Fatih Camii haziresindeki ta'lik yazılı mezar taşını öğrencisi Ali Haydar Bey yazmıştır (Özcan, 2009:130,145, Derman, 2020: 307-309; Sayın, 2023, 5,20) (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1:Yesarizade Mustafa İzzet Efendi Mezartaşı
(<https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-izzet-yesarizade>)

3.MİMARİDE TA'LİK YAZI KULLANIMI

Tarihi eserlerde en önemli belgeler yazılı belgelerdir. Bu sebeple yapılarda kitabeler, levhalar, madeni paralar, kapacak, şamdan, para, kılıç, kutu, kapı kanadı, yazılı kağıtlar üzerinde, tarih, isim, dua veya dönemle ilgili bilgiler yer almaktadır (Açıkgözoğlu, 2009: 182)Bu bilgiler sayesinde eserin bulunduğu dönem ile ilgili usta isimleri, atölyeler, önemli olaylar hakkında bilgi edinilmektedir.

Bir yapıda kapı üzerine veya herhangi bir duvara yerleştirilen kitabe; yapının banisi, mimarı ve ne zaman yapıldığı ile ilgili yazılı belge olması açısından önem taşımaktadır. Sadece yapılarda değil mezar taşları ve nişan taşlarındaki yazılarda birer kitabe sayılmaktadır. (Alpaslan, 2002: 76)

Yazılara bakıldığında genellikle iri harfler olan celi sülüs ve celi ta'lik yazılarının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Sülüs yazı kitabe, levha ve özellikle kubbe içlerinde yoğun olarak kullanılmış olup 1800'lü yıllardan itibaren kitabelerde yoğunluk ta'lik yazıya geçmiştir. Kitabelerde satırlara ayrılan yazı genellikle 4,5 veya daha fazla satırlardan oluşmaktadır. Bu satırlar bazen kartuş biçiminde yapılmış olup bazılarında sadece satır olarak bulunmaktadır. Ta'lik yazının zarafeti kartuşlar veya dikdörtgenler için belli etmektedir. Camilerde özellikle levhaların kullanımı yaygındır. Lafzatuallah, ism-i nebi, ciharyar-i güzün

ve hasaneyn levhaları Osmanlı camilerinde çok sık görülmektedir. Yazılar genellikle sülüs hatlı yazılar olmakla birlikte az örnekte ta'lik yazı bulunmaktadır. Bu levhaların bir kısmı günümüze ulaşmamış bir kısmı ise depolara kaldırılmıştır. Günümüzde hem yazı çeşitleri hem de levhaların sıklığı nedeniyle Bursa Ulu Cami, Yıldız Hamidiye Cami gibi camilerinde yoğun olarak hat levhaları ve yazılar görülmektedir (Berk, 2018: 99-100)

Cami mimarisinde celi ta'lik yazının en erken örneği Çiçekçi Küçük Selimiye Cami avlusundaki kitabeye (1652) aittir. Camilerde özellikle 18. yy.da başlayan kitabelerdeki ta'lik yazıların en güzel örnekleri Üsküdar Yeni Valide Camii (1710), Nusretiye Camii kitabesi (1757-1760), Ayazma Camii kitabesi (1760), Beylerbeyi Camii harim kuzey girişindeki kitabesi (1778), Emirgan Camii (1780), Şepsefa Hatun Camii (1787)'nde görülmektedir. 19. yy.da özellikle Yesarizade Mustafa İzzet ve onun öğrencileriyle birlikte celi ta'lik yazıda önemli bir adım atılmış selatin camilerinde yeniden yapılan camilerin kitabelerinde ta'lik yazı görülmüştür (Fotoğraf 2). Bunlardan Eyüp Camii (1800), Bezmi Âlem Valide Sultan Camii (1845), Bezmi Âlem Valide Sultan Camii (1845), Küçük Mecidiye Camii (1849), Hırka-İ Şerif Camii (1851), Ortaköy Büyük Mecidiye Camii (1854), Sadabat Camii (1863), Cihangir Camii (1890) kitabeleri de en önemli örnekler arasında verilmektedir (Top, 2002: 199, 212; Dere, 2009: 265-269; Mülayim, 2009: 231-238; Özcan, 2009: 130,145). Ayrıca Topkapı Sarayı'nda farklı dönemlerde yapılar da kitabelerden Sultan I. Mahmut (1730-1754) dönemi kitabesi, Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemi kitabesi ve Arz Odası (1801) kitabesi ta'lik yazıyla yazılan önemli örneklerdir. (Al, 2023: 85-,93). Bu kitabelerde ta'lik yazılar kartuşlar içinde verilmiştir. Yazılarda istif kullanılmamış ve ta'lik yazıların ince hatları kitabeleri zarif bir şekilde süslemiştir. Kitabelerin etrafı süsleme bakımından genellikle sade tutulmuş olup 19. yy. kitabelerinde süsleme olarak daha çok akantus yaprakları kullanılmıştır.

Fotoğraf 2: İstanbul Ortaköy Camii kitabesi (A. Yılmaz Arşivi 2024)

Çeşmelerde kitabelerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çeşme yaptıran kişi bunu hayrına yaptırmıştır ve gelip geçenlerin su içmesi için kullanılmaktadır. Çeşmeyi kullanan kişiler çeşmenin banisine dua etmektedirler. Çeşme kitabelerinde; yaptıran kişinin adı, varsa unvanı, lakabı ve çeşmeyi yaptırma tarihleri yer almaktadır. Kitabeler çeşmelerde ayna taşının üstünde yer almaktadır. Büyük meydan çeşmelerinde ise kitabeler çeşmenin dört yönünde veya dört köşesinde bulunmaktadır. Kitabeler kartuş içinde veya satırlara ayrılarak yazılmıştır. Ta'lik yazılar ağırlıklı olarak 18. ve 19. yy. yüzyıllarda görülmektedir.

Kitabelerde ayrıca suyun zemzem suyuna benzediğini, içenlerin susuzluğunun giderildiği ve suyun tazeliğinden bahsedilmektedir. Bunun yanında insanların suya ihtiyaçlarının olduğunu akan suyun şerbete benzetildiği örneklerde mevcuttur (Taymaz, 2022: 421-425). Çeşme mimari yapısına uygun yazılan zarafetle yazılan ta'lik yazılarda ayrı bir güzellik katmaktadır. İstanbul'da ve Anadolu'nun farklı bölgelerindeki çeşmelerde yer alan ta'lik yazılar estetik görünümüyle bir döneme damgasını vurmuştur. Çeşme kitabelerinde 17. yy.da ta'lik yazıyı görmekle birlikte sayı olarak çok fazla değildir. Siyavuşpaşa Çeşmesi (1602), Matbaa Emini Hasan Ağa Çeşmesi (1649), Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (1661), Abbas Ağa Çeşmesi Üsküdar (1669), Köprülü Hemşiresi Çeşmesi (1682), Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi (1682), Şatır Hasanağa Çeşmesi (1692) örnek olarak verilebilmektedir (Mülayim, 2009: 231-238; Taymaz, 2022: 94-120)

Çeşme kitabelerinde ta'lik yazının en yoğun olarak görüldüğü zaman 18. yy.da önemli hattatların eserlerinin adeta bir hat sergisi gibi İstanbul'un hem meydan hem de semtlerinde köşe başlarında yer alan çeşmelerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3). 18. yy.ın başında Seyyid Ali Fazıl Efendi Çeşmesi (1701), III. Ahmet Aynalı Kavak Çeşmesi (1704), Kaptan-I Derya Hacı İbrahim Paşa Sebili (1708), III. Ahmet Kütüphane Çeşmesi (1718), Hibetullah Hanım Çeşmesi (1723) kitabelerinde karşımıza çıkmaktadır. Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (1727), Emetullah Kadın Baş Kadın Çeşmesi (1728), III. Ahmet Meydan Çeşmesi (1728) gibi önemli çeşmelerin kitabelerinde de ta'lik yazı görülmektedir. Ayrıca Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa Çeşmesi (1729), Tophane Meydan Çeşmesi (1732), Ali Ağa Çeşmesi (1737), Hacı Beşir Ağa Külliyesi (1744), Seferikoz Çeşmesi, Kaptanı Derya Süleymanpaşa Çeşmesi (1750), bir külliyeğe bağlı olarak yapılan Nuri Osmaniye Sebili (1755), Hamidiye Sebili olarak da bilinen I. Abdülhamit Çeşmesi ve Sebili (1778), Anadolu Kavağı Cevriye Hatun Çeşmesi (1786), Eyüpsultan Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi ve sebili (1796), Kaptanı Derya Hüseyin Paşa Çeşmesi (1798) bunlardan bir kısmıdır. Bu çeşmelerde ta'lik yazının bütün zarafeti ve estetiğiyle donatıldığını görmek mümkündür (Mülayim, 2009: 231-238; Tali, 2020: 49-52; Taymaz, 2022: 547-647;). Su yapılarındaki kitabelerde ta'lik yazının çeşme kitabelerinde yer aldığı 19. yy. Yesarizade ve öğrencilerinin eserlerinin bulunduğu önemli bir yüzyıldır. Sultanlara ait çeşmelerde valide sultanların yaptırdığı çeşmelerde celi ta'lik yazının en güzel örnekleri görülmektedir. II. Mahmut Türbe ve Sebili (1840), Rıfat Paşa Sebili (1854), Ziya Bey Sebili (1866), Ali Paşa Sebili (1869), Bala Tekkesi sebilleri ve Çeşmesi (1891), II. Mahmut Han Çeşmesi (1831), Ali Bey Çeşmesi (1836), Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi (1839), II. Mahmut Çeşmesi (1840), Bezmiâlem Valide Sultan Çeşmesi-Gureba (1845), Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi (1871) kitabelerinde (Mülayim, 2009: 231-238; Özcan, 2009: 96-149; Ersoy, 2002: 109-185) ta'lik yazının örneklerini görmekteyiz. Çeşmelerin mimari yapılarıyla uyumlu yazılar, süslemelerin zarif görüntüsüyle bir bütün oluşturmaktadır.

Fotoğraf 3: İstanbul, Eyüpsultan Mihrişah Valide Sultan Sebilî (A.Yılmaz Arşivi 2024)

Hat yazılarının en çok kullanıldığı alanlardan biride taşlardır. Mezar taşları ve sultanların atıcılık yaptıkları yerlere dikilen nişan taşları yapıldığı dönemle ilgili bilgi veren yazılı belgelerdir. Bu taşlardan nişan taşları ve sadaka taşlarının mezar taşlarına göre daha az görüldüğünü söylemek mümkündür. Cami avlusu içinde hazirelerde bulunan veya etrafı demirlerle çevrili alanlar da bulunması sebebiyle daha çok örnek günümüze ulaşmıştır. Günümüze kadar pek çok mezar taşının yok olduğu bilinmekle birlikte özellikle yapılan restorasyon ve konservasyon çalışmalarıyla mevcut mezar taşlarının koruma altına alındığı görülmektedir. Ta'lik yazı 18. ve 19. yy.larda yapılan hazirelerdeki mezar taşlarında yoğun olarak gözlemlenmektedir (Fotoğraf 4). Nişan taşlarının günümüze ulaşan kısımlarında ta'lik yazıya rastlamak mümkündür. Bu taşlara en güzel örnek Acıbadem'de bulunan Sultan II.

Mahmut Nişan Taşı'dır. Mezar taşlarında ta'lik yazının zarafeti ve anıtsal taşlara farklı bir hava vermektedir.

Fotoğraf 4: İstanbul, Mustafa Sadreddin Paşa Mezar Taşı (1910) (A.Yılmaz Arşivi 2024)

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda da celi ta'lik yazıyı levhalarda görmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi Büyük Millet Meclisi başkanlık kürsüsünün arkasında yer alan celi ta'lik levhadır (Arıkan 2021, 78).

4. SONUÇ

Osmanlıda ta'lik yazının yaygınlaşmasıyla birlikte kitaplarda sıklıkla karşılaşılan yazı celi ta'lik olarak 17. yy.dan 19. yy.a kadar mimaride, levhalarda, mezar taşlarında, kitabelerde kullanılmıştır. En sık karşılaşılan yapılar camiler, çeşmeler ve kamu kurumlarıdır. Genellikle satır olarak yazılan girift kompozisyon olarak kullanılmayan bu yazı harflerin inceliği, yana yatık duruşu ile işlendiği yapıya zarafet katmaktadır. Bu konuda İran'da yetişen önemli hattatlar Osmanlı'ya gelerek ta'lik yazı konusunda birçok öğrenci yetiştirmişlerdir. Osmanlı'da yetişen bu hattatlarla beraber özellikle 18. ve 19. yy.da birçok yapının kitabesinde mezar taşlarında nişan taşlarında celi ta'lik yazıyı görmek mümkün olmuştur. Bu yüzyıllarda

yapıların iç ve dış süslemelerinde akantus yaprakları, S ve C kıvrımları nakşedilmiştir. Bitkisel ve geometrik süslemelerle birlikte bir bütün oluşturan ta'lik yazı Osmanlı'da sülüs hatla birlikte uzun yıllar varlığını korumuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da sivil yapılarla birlikte levha örneklerinde de ta'lik yazı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgözoğlu, A. S. (2009) Türk mimarisinde hat sanatı, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara, 181 -198.
- Al, F. (2023). *Topkapı Sarayı'ndaki Kitabelerin Belgelenmesi ve Koruma Önerileri*, [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Alpaslan A. (2002). Kitabe, *Türk Diyanet Ansiklopedisi*, (26). İstanbul, 76-81 <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabe>, 18.05.2024).
- Alpaslan, A. (2012). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Arıkan M. Ş. (2021). *Erken Cumhuriyet Dönemi Politikalarının Hüsn-i Hat Sanatına Etkileri*, [Yüksek Lisans Tezi], Dicle Üniversitesi.
- Berk, S. (2018). Eski camilerin Kaybolan Güzelliklerinden Biri: Hüsn-i Hat Levhaları, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD) (The Journal Of Islamic Civilization Studies)* (3)1, 97-123.
- Boydaş, N. (1994). *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: İstanbul
- Dere Ö. F (2024). *Batılılaşma Döneminde Osmanlı Hat Sanatı ve Terkib Geleneğinde Batı Sanatı Etkisi*. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Derman, M. U. (2010). Ta'lik, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (39), 507-508 <https://islamansiklopedisi.org.tr/ta'lik--hat>, 07.04. 2024).
- Derman, M. U. (2020), Mustafa İzzet Yesarizade, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (31), 307-309, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-izzet-yesarizade>, 09.02.2024).
- Mülayim, S. (2009). Hat Sanatının Kronolojisi, (Ed. Özcan, A.R) *Hat ve Tezhip Sanatı*, 231-238. Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Özcan, A. R. (2009). Yesarizade Mustafa İzzet Mektebi, (Ed. Özcan, A.R) *Hat ve Tezhip Sanatı*, 137-158, Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Sayın, B. (2023). İstanbul'da Medfun Hattatlar, *Lale, Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi*, Ocak-Temmuz, (7), 1-33.
- Tali, Ş. (2010). İstanbul Su mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önemi. *Sanat Dergisi*, (15), 47-64.
- Top. E. G. (2002). *İstanbul'daki selatin camilerinin kitabeleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tüfekçioğlu, A. (2009). *Osmanlı Sanatının Oluşumunda Yazı*, Hat ve Tezhip Sanatı. 59-71 Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara
- Taymaz, B. (2022). *Osmanlı Dönemi İstanbul Sebil ve Çeşme Kitabelerinin Biçim ve İçerik Açısından Değerlendirilmesi*, [Doktora Tezi] İstanbul, İstanbul Üniversitesi.
- Ülker, M. (1987). *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*, Türkiye İş Bankası, Ankara.

Yıldız, A. V. (2012). Osmanlılarda Yazı Çeşitleri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (17)28, 47-62.

Fotoğraf 1:Yesarizade Mustafa İzzet Efendi Mezartaşı
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-izzet-yesarizade> (erişim tarihi 09.02.2024).